

ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ НАРКОМПРОСУ АР КРИМ У ПІДГОТОВЦІ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ (1920–1940 рр. ХХ ст.)

У статті проаналізовано систему управління процесом підготовки кваліфікованих робітників АР Крим у період 1920–1940 рр. ХХ ст. Висвітлено основні етапи становлення і діяльності Наркомпросу АР Крим. Зроблено висновки щодо виконання Наркомпросом АР Крим функцій управління з підготовки кваліфікованих робітників.

Ключові слова: історія розвитку професійної освіти, підготовка кваліфікованих працівників, професійно-технічна освіта, керування процесом підготовки кваліфікованих працівників, професійні школи, структура Наркомпроса, система початкової професійної освіти.

Постановка проблеми

Корінні зміни, які відбуваються в економіці України, суттєво впливають на стан професійно-технічної освіти, породжують ряд проблем та розбіжностей. Ці фактори потребують нових підходів до формування трудового потенціалу, суті професійної освіти, нових методів і засобів навчання, співробітництва навчальних закладів з роботодавцями. Історична ретроспектива дає змогу розглянути ці процеси в динаміці, виявити досягнення і помилки в області профтехосвіти, визначити тенденції в професійній підготовці молоді на сучасному етапі.

Велике значення має вивчення історичного досвіду профтехшколи Криму, одного з найбільших регіонів країни. Багатогалузева кримська економіка (тваринництво, садівництво, виноградарство, тютюництво, рільництво й вирощування лікарських трав) визначила специфіку його розвитку, а також становлення і розвиток професійної освіти. Через це вивчення й узагальнення історичного досвіду, нагромадженого професійно-технічними навчальними закладами Криму, є дуже актуальним.

Метою наукової статті є аналіз системи управління процесом підготовки кваліфікованих працівників в Автономній Республіці Крим (1920–1940 рр. ХХ ст). Виявлення основних етапів становлення й результатів діяльності Наркомпросу освіти АР Крим, його структурних підрозділів, які в аналізованій історичний період відповідали за підготовку кваліфікованих працівників.

Виклад основного матеріалу

На початку 1914 р. в Таврійській губернії функціонувало 6 сільськогосподарських навчальних закладів, 9 ремісничих училищ, 7 професійних жіночих шкіл, 5 мореплавних училищ, 14 бухгалтерських курсів. Дослідники відзначають, що ці учбові заклади, після реорганізації, продовжували працювати і після Жовтневої революції 1917 р. Так, у 1918 р. Радянська влада в Криму ввела обов'язкове навчання для підлітків, яким виповнилося 15–17 років, котрі працювали на підприємствах. На базі колишніх ремісничих училищ і шкіл було створено ряд професійно-технічних курсів, шкіл, клубів. Однак на початок травня 1918 р. Таврійська радянська республіка припинила своє існування, і тільки у 1921 р. було проголошено Кримську АРСР. Саме з цього періоду стала формуватися система професійної освіти в Криму [12].

Слід підкреслити, що при управлінні системою освіти в АР Крим, а також і при підготовці кваліфікованих кадрів, керівництво республіки керувалося основними документами, розробленими центральними органами влади РРФСР. Основними документами, які лягли в основу соціалістичного перетворення народної освіти Криму, стали Постанова VIII з'їзду РКП(б) 1919 р. і Декрет Ради народних комісарів (РНК) «Про ліквідацію безграмотності населення РРФСР» [4].

У 1919 р. РНК РРФСР публікує Декрет «Про заходи з розширення професійно-технічних знань», у якому було визначено основні принципи організації народної освіти: проведення безплатного обов'язкового початкового політехнічного навчання для дітей чоловічої і жіночої статі до 17 років; введення принципів єдиної трудової школи, що означало викладання на рідній мові, початкове навчання дітей обох статей, світське навчання, вільне від релігійного впливу, тісний зв'язок з соціально-виробничою діяльністю. Наступним дуже важливим документом у підготовці кваліфікованих робітників був Декрет РНК РРФСР

«Про робітничі факультети», виданий 17 вересня 1920 р. Систему робітничих факультетів було законодавчо оформлено. Згідно з цим документом, на робфаки приймалися робітники і колгоспники з 16 років за направленнями підприємств, профспілок, партійних і радянських органів. Навчання на денному відділенні робфаку прирівнювалося до роботи на підприємствах [4].

У цьому ж році при НКП РРФСР було створено секцію «Професійної технічної освіти», яка перетворюється в 1920 р. на Головний комітет професійної освіти, керуючись вказівками якого, Кримський військово-революційний комітет у листопаді 1920 р. створив Губернський відділ народної освіти. У першому його наказі йшлося про негайне відновлення навчальних занять у повному обсязі у всіх навчальних закладах Криму [9]. У цьому ж році було опубліковано наказ Кримського відділу народної освіти про підготовку до шкільної реформи. У січні 1920 р. відбувся Пленум ЦК РКП(б), на якому розглядалося «Положення про Народний комісаріат освіти» і створено спеціальну комісію з її реорганізації [7]. 11 лютого 1921 р. РНК РРФСР затвердив нове положення «Про Народний комісаріат освіти». Відповідно до цього документа Комісаріат освіти складався з Академічного центру, організаційного відділу та 4 головних управлінь: Головного управління середніми школами; Головного управління соціального виховання і політехнічної освіти дітей до 15 років; Головного управління політехнічними школами; Головного управління вищими школами [3].

У 1921 р. було затверджено структуру Наркомпросу освіти Кримської АРСР, яка суттєво відрізнялася від російської. Наркомпросом освіти Кримської АРСР керували Нарком освіти, його замісник, колегія Наркомпросу, а також Рада народної освіти. До структури Наркомпросу освіти увійшли: організаційно-адміністративне управління, управління соціального виховання, управління професійно-технічної освіти, управління освіти кримсько-татарського населення, академічна рада, рада у справах національних меншин. Основними напрямками діяльності Ради народної освіти Криму стала підготовка проекту про введення обов'язкової початкової освіти, ліквідацію дореволюційних навчальних закладів, створення нових радянських шкіл [9].

У 1922 р. структуру Наркомпросу освіти Кримської АРСР було змінено. До неї входили: управління соціального виховання і політичної освіти, управління професійно-технічної освіти, управління вищих навчальних закладів, управління шкільної освіти, управління державного видавництва, а також академічні та організаційні центри [2].

Чергові зміни у структурі Наркомату освіти Кримської АРСР відбулися у 1927 р. Це було пов'язано з публікацією Декрету РНК РРФСР «Про введення у РРФСР обов'язкової початкової освіти» від 31 січня 1925 р. Відповідно до цього документа в жовтні 1925 р. було затверджено «Положення про Народний комісаріат освіти РРФСР», згідно із яким Народний комісаріат освіти був керуючим органом наукової, навчальної, політико-просвітницької культурної діяльності як загального, так і професійного характеру і підпорядковувався Всеросійському центральному виконавчому комітету, його Президії й Раді народних комісарів РРФСР. Положення визначило сферу діяльності Народного комісаріату Освіти з питань підготовки кваліфікованих кадрів, його структуру та функції. На нього покладалося керівництво всією професійною освітою і підвищенням кваліфікації працівників різних галузей. Структурні зміни відбулися і в Наркоматі освіти Кримської АРСР: з 1927 р. відділи соціального виховання і професійно-технічної освіти було об'єднано в один відділ, так званий Соцпроф [12].

Таким чином, у період із 1927 по 1941 рр. функції управління процесом освіти в АР Крим, зокрема і з підготовки кваліфікованих працівників, було покладено на Наркомат освіти Кримської АРСР, який складався з таких управлінь: управління соціальної та професійно-технічної освіти (Соцпроф); управління політичної освіти, управління вищих навчальних закладів, управління шкільної освіти, управління державного видавництва. Науковий інтерес представляють перші документи Кримського Наркомпросу стосовно організації системи освіти в Автономії. Так, згідно з «Положенням про професійно-технічну школу» (1921), у 1921–1922 навчальному році на денному відділенні робфаку встановлюється термін навчання 3 роки, на вечірньому — 4 роки. Для студентів вечірніх відділень з трирічним навчанням (без відриву від виробництва), встановлюються 20 навчальних годин на тиждень, для студентів із чотирирічним навчанням (без відриву від виробництва) — 30–32 навчальні години, відповідно. Таким чином, у 1922 р. створюється законодавча і методична база для подальшого розвитку робітничих факультетів [7].

20 січня 1921 р. Кримський революційний комітет опублікував «Положення про створення Сімферопольського робітничого факультету», а вже через місяць, 21 лютого 1921 р., в залі готелю «Метрополь» було урочисто відкрито робітничий факультет, якому присвоєно ім'я І.Н. Назукіна [13]. У цьому ж році публікуються положення про заводське учнівство в металообробній промисловості, про школу фабрично-заводського учнівства (ФЗУ). До 1 вересня 1921 р. головним завданням Соцпрофу Криму була підготовка кваліфікованих працівників. У цей період в Криму функціонували: 21 профтехшкола, де навчалося 1920 учнів; 2 технікуми (658 учнів); 3 робітничі факультети (715 учнів); 34 курси ліквідації технічної безграмотності (2452 учні). Таким чином, професійним навчанням у 1921 р. було охоплено 5445 осіб, що свідчить про високу активність населення і ефективну освітницьку політику Кримського Наркомпросу.

В наступні роки в Криму створюються профтехучилища в «один концентр» і «два концентри». Так, у 1923 р. діяли 3 профшколи в «один концентр»: у Сімферополі — з механічної обробки заліза й дерева; у Старому Криму — єдина школа з механізації сільського господарства, яка готувала кваліфікованих працівників зі складання та ремонту сільськогосподарських машин; у Сімферополі — профшкола швейної промисловості. В цей період в Криму діяли 4 професійні школи в «два концентри» зі спеціальностей: електротехнічна (в Ялті), інструкторська зі швейної справи та з спеціальності механіків (в Сімферополі), художньо-промислова (в Бахчисараї) [8].

Водночас наказами Наркомпросу Кримської АРСР у 1922–1925 рр. було відкрито робітничі технікуми (вечірні) для робітників та підлітків з трирічним і п'ятирічним терміном навчання, які розташовувалися у Сімферополі та Севастополі. Ці навчальні заклади давали змогу отримувати освіту робітникам без відриву від виробництва. 7 лютого 1925 р. затверджено «Положення про залізничні курси», які створюються в Сімферополі при Кримському відділенні Південної залізниці. Мета таких курсів — підготовка у короткий термін кадрових працівників залізничної служби: начальників станцій та їх помічників, агентів з обслуговування залізничного транспорту і телеграфістів. На курси приймали учнів обох статей у віці від 17 до 30 років із загальноосвітньою підготовкою не менше від 3 класів школи. Навчання на курсах було безкоштовним, з повним пансіоном. Після 10 місяців навчання курсанти відбували практику протягом 2–3 місяців і складали випускні іспити [12].

25 лютого 1925 р. Кримський ОК ВКП(б) ухвалив Положення «Про курсантів юридичних курсів, які відкрилися знову в Криму». Курси у шестимісячний термін готували працівників юстиції.

Із розгортанням соціалістичної реконструкції промисловості зростала потреба в спеціалістах. Введення п'ятирічних планів у народному господарстві диктувало встановлення у всій країні єдиної системи навчання, загальних організаційних та цільових принципів роботи вищої школи.

Наказами Наркомпросу Кримської АРСР до кінця 1926 р. було відкрито: 3 школи ФЗУ, 1 школа бригадного учнівства, 5 професійно-технічних курсів; індивідуально-груповим навчанням було охоплено 372 учні. Планувалося відкрити 2 школи ФЗУ: (при 1-му Керченському державному металургійному заводі, при державному шкіряному заводі в Сімферополі); декілька шкіл бригадного учнівства (при швейній фабриці у Сімферополі, при 1-й державній тютюновій фабриці в Керчі, 2-й державній тютюновій фабриці в Феодосії, 1-й державній типографії в Сімферополі) та кілька професійно-технічних курсів [9]. 28 лютого 1927 р. ОК ВКП(б) схвалив Постанову «Про скорочення загальноосвітніх дисциплін». Відповідно до неї переглядаються навчальні плани середніх спеціальних навчальних закладів: скорочуються загальноосвітні дисципліни, головна увага приділяється виробничому навчанням, скорочується термін навчання у ФЗУ [14]. Аналіз архівних матеріалів і публікацій того періоду дають змогу констатувати той факт, що створений Наркомат освіти Кримської АРСР в повному обсязі виконував усі функції управління з питань планування, організації, контролю, регулювання, обліку та аналізу роботи всієї системи освіти. Велика увага приділялася аналізу функціонування навчальних закладів. Протягом 1924–1925 навчального року службами Наркомпросу Криму було перевірено всі народні й місцеві відділення професійної освіти, проведено тематичні перевірки шкіл Джанкойського та Армянського районів. В роботі профшкіл було виявлено низку недоліків з питань фінансування й забезпечення обладнанням. На боротьбу з усунення цих недоліків були направлені інспектори Наркомпросу Кримської АРСР [14]. У другій половині 1920 рр. відділи Центрального статистичного управління у Криму кілька разів вивчали стан розвитку народної освіти. Так,

за даними статуправління Криму, станом на 1 січня 1928 р. у навчальних закладах різних категорій навчалось 75243 учні і працювало 3087 викладачів [14].

Липневий (1928) та Листопадовий (1929) пленуми ЦК ВКП(б) розробили широку програму про перебудову роботи вищої та середньої спеціальної школи. Вона зводилася до уніфікації вищої та середньої спеціальної освіти, реорганізації її за галузевим принципом, значним розширенням підготовки спеціалістів з середньою спеціальною освітою. Технікуми, що мали хорошу матеріальну базу та кваліфікований склад викладачів, реорганізуються в інститути. Відповідно до цього рішення, у 1931 р. було відкрито два педагогічні технікуми (кримсько-татарський та німецький), а Сімферопольський педагогічний технікум отримав статус інституту [6].

Новий етап у розвитку початкової політехнічної школи ознаменувався Постановами ЦК ВКП(б) від 5 вересня 1931 р. «Про початкову та середню школу» і від 25 серпня 1932 р. «Про навчальні програми та режим в початковій та середній школах». ЦК ВКП(б) обговорив лабораторно-бригадний і комплексний методи навчання як такі, що не забезпечують отримання учнями необхідних знань. Робота шкіл перебудовується в напрямі тісного поєднання політехнічної школи з міцним засвоєнням основ наук. Аналіз документів того часу дає змогу констатувати низку недоліків у роботі професійних шкіл. У постановах Наркомпросу Криму нестабільна робота технікумів автономії пояснюється важким матеріальним станом навчальних закладів. Так, у Севастопольському технікумі НКСП у 1938 р. відчувається гостра нестача місць в гуртожитку, система опалення головного корпусу не працювала. У Феодосійському педагогічному училищі не було електричного струму, зривалися доставки продуктів харчування, паливом технікум був забезпечений лише на 50% [2]. Такі ж проблеми спостерігалися і в інших навчальних закладах, що призвело до закриття ряду професійних шкіл. Із таблиці видно, що кількість шкіл ФЗУ з 1928 по 1939 рр. зменшилася в 3 рази, а кількість учнів у них — у понад 4 рази, відповідно.

Таблиця

Число шкіл ФЗУ в Кримській АРСР з 1928–1939 рр.

Навчальний рік	Число шкіл ФЗУ	Число учнів
1928	21	1941
1933	35	5966
1936	14	1678
1937	11	1432
1938	11	1462
1939	12	1375

Дослідники відзначають, що таку ситуацію викликано: насиченістю ринку праці кваліфікованою робочою силою, спадом темпів розвитку економіки в Криму в 1930 рр., рівнем безробіття в Криму [9; 12].

Висновки

Таким чином, керівництво РРФСР у 20–40 рр. ХХ ст. приділяло велику увагу підготовці кваліфікованих кадрів, створенню та розвитку системи професійної освіти в АР Крим. Керівництво процесом підготовки кваліфікованих працівників АР Крим було покладено на структурні підрозділи, створеного в 1921 р. Наркомату освіти Кримської АРСР. Внаслідок перетворень 1922, 1927 рр. структура Наркомату освіти Кримської АРСР була максимально наближена до структури Наркомату освіти РРФСР. Наркомат освіти Кримської АРСР виконував функції управління з питань планування, організації, контролю, регулювання, обліку та аналізу роботи всієї системи освіти, а також із питань підготовки кваліфікованих працівників. Діючі давно в Криму професійні курси, ФЗУ, технікуми були законодавчо закріплені постановами, указами, рішеннями ЦК ВКП(б) і РНК СРСР, Наркомпросом Кримської АРСР і відповідали вимогам соціально-економічних умов розвитку народного господарства в Криму. Під час дослідження ми переконалися у перспективності досліджуваної проблеми, проте, її масштабність не дала змоги охопити всі аспекти. Подальшого дослідження потребують мережа установ, навчальних закладів із системи підготовки кваліфікованих робітників в АР Крим у 20–40 роки ХХ ст., здійснення аналізу навчальних планів і програм професійних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Держархів АР Крим, ф. П.-1. Областной комитет Всероссийской Коммунистической партии большевиков. — 1921–1938 рр., оп. 1, спр. 813. — Справки и сведения о состоянии учебных заведений Крыма, 35 арк.
2. Держархів АР Крим, ф. Р.-460. Народный комиссариат рабоче-крестьянской инспекции. — 1921–1932 рр., оп. 4, спр. 140. — Акты обследования отдела народного образования. — 05.1921 г., 34 арк.
3. Держархів АР Крим, ф. Р.-663. Центральный Исполнительный Комитет Крымской АССР. — 1921–1933 рр., оп. 1, спр. 82. — Выписки из протоколов заседаний Президиума КрымЦИКа. Протокол заседания ЦК Помгол. Докладная записка о состоянии народного образования. — 1922–1923 г., 15 арк.
4. Аникст О.Л. Профессиональное образование в России: статьи и доклады / О.Л. Аникст. — М., 1920. — 125 с.
5. Балич У. Состояние народного просвещения в Крыму / У. Балич // Педагогическая жизнь Крыма. — 1925. — № 6. — С. 3–16.
6. Брошеван В.М. Крымская Республика: год 1921 / В.М. Брошеван, А.А. Форманчук. — Симферополь : Таврия, 1992. — 56 с.
7. Вихирев Н.В. Среднее профессиональное образование к десятилетию Октября. Основные итоги / Н.В. Вихирев. — М., 1927. — 55 с.
8. Десять лет советского Крыма: Сборник посвященный десятилетию советизации Крыма (1920–1930) / под ред. И. Козлова и др. — Симферополь : Крымгосиздат, 1930. — 557 с.
9. Кондратюк Г.М. Етнополітика і розвиток народної освіти в Криму в 20–30 роках ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Г.М. Кондратюк. — К., 2005. — 38 с.
10. Купидонов С.Я. Индустриальная школа Украины и унификация систем технического образования в СССР / С.Я. Купидонов. — М., 1929. — 67 с.
11. Народное образование в РСФСР к 1924/25 учебному году. — М. : Работник просвещения, 1925. — 57 с.
12. Профтехосвіта України: ХХ століття / упоряд. Н. Ничкало, І. Лікарчук, Н. Падун та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. — К. : Артєк, 2004. — 876 с.
13. Четыре года советской власти в Крыму. 1920–1924. — Симферополь : КрымЦИКа; Совнарком, 1924. — 122 с.
14. Чирва Ю.І. Розвиток народної освіти України (1917–1932 рр.). Історіографія проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Ю.В. Чирва. — Дніпропетровськ, 1995. — 20 с.

Высочина Т.М.

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ И РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАРКОМПРОСА АР КРЫМ В ПОДГОТОВКЕ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ РАБОЧИХ (1920–1940 гг. ХХ ст.)

В статье проанализирована система управления процессом подготовки квалифицированных рабочих АР Крым в период 1920–1940 гг. ХХ ст. Освещены основные этапы становления и деятельности Наркомпроса АР Крым. Сделаны выводы относительно выполнения Наркомпросом АР Крым функций управления по подготовке квалифицированных рабочих.

Ключевые слова: история развития профессионального образования, подготовка квалифицированных работников, профессионально-техническое образование, управление процессом подготовки квалифицированных работников, профессиональные школы, структура Наркомпроса, система начального профессионального образования.

Vysochina T.M.

THE BASIC STAGES AND RESULTS OF ACTIVITY OF NARKOMPROS ARECRIMEA IN PREPARATION OF SKILLED WORKERS (1920–1940 XX of century)

In the article control system is analysed by the process of preparation of skilled workers ARE Crimea in the period of 1920–1940 XX of century. The basic stages of becoming and activity of Narkompros are lighted up ARE Crimea. Drawn conclusion in relation to implementation of Narkompros Crimea of management functions on preparation of skilled workers.

Key words: *history of development of trade education, preparation of skilled employees, technical education is professional, managements by the process of preparation of skilled employees, professional schools, structure of Narkompros, system of primary professional education.*